

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İMAM-HATİP OKULLARI*

Atiye EMİROĞLU*-Necmi UYANIK**

Öz

İmam-Hatip Okulları'nın kökü Cumhuriyetin kurulduğu yıllara dayanmış olsa da bu okulların varlığı, laik ve muhafazakâr çevreler arasında günümüze kadar süre gelen önemli fikir ayrılıkları ve çatışmalara neden olmuştur. Özellikle Demokrat Partinin, İmam-Hatip Okulları'nı geliştirmeye, sayılarını artırmaya yönelik çalışmaları bazı çevrelerin tepkisini doğurmuştur. İHO'nun varlık mücadelesi, Türkiye'de darbelerin yönetime el koyduğu ya da müdahale ettiği dönemlerde iniş çıkışlar yaşamıştır.

Bu çalışmada, 1933 yılından itibaren öğrenci yetersizliği gerekçe gösterilerek kapatılan İmam-Hatip Mekteplerinin, Demokrat Parti döneminde İmam-Hatip Okulları adı altında yeniden hayat bularak nasıl bir gelişme gösterdiği ve din eğitimine yönelik yapılmış olan çalışmalar değerlendirilecektir.

Araştırma yapılırken araştırma başlığı çerçevesinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi'ne gidilmiş, gazete ve dergiler taranmış, telif eserler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Demokrat Parti, Din Eğitimi, İmam-Hatip Okulları

İMAM-HATİP SCHOOLS IN THE CONTEXT OF RELIGIOUS EDUCATION DURING THE PERIOD OF DEMOCRAT PARTY

Abstract

Although the foundation of Imam-Hatip Schools was laid in the foundation years of the Republic, they have always led to important disagreements and conflicts between the secular and conservati-

* Bu çalışma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalında, Prof. Dr. Necmi UYANIK'IN Danışmanlığını yaptığı *Türkiye'de Din Eğitimi Bağlamında İmam-Hatip Okulları* (1924-1938) konulu, Atiye EMİROĞLU tarafından hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

* Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Ermenek M. Y. O. Karaman/Türkiye. aemirolu@kmu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5077-3015

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/Türkiye.
necmiuyanik@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-3692-3168

Makalenin Gönderilme Tarihi: 14 Mayıs 2017

Makalenin Kabul Tarihi: 3 Ekim 2017

Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25 Ekim 2017

ve circles. In particular, efforts by Democrat Party to develop and increase the number of Imam-Hatip schools have resulted in the reaction of some circles. The struggle for existence of IHO has experienced highs and lows during the periods when the coup d'état in Turkey seized or intervened the control of the government.

This study will evaluate how the Imam-Hatip Schools (formerly known as Imam HatipMektepleri), which were closed since 1933 due to lack of students, were renamed as Imam-Hatip Schools and developed during the period of Democrat Party as well as studies on religious education. During the research phase, the Turkish Grand National Assembly Archives and Archives of the Republic were visited and the newspapers and journals were screened and copyright works were examined.

Keywords

Democrat Party, Religious Education, Imam-Hatip Schools

GİRİŞ

Cumhuriyetin ilk yılında öğretime açık olan medreseler iki isim altında toplanmıştır: Birincisi, 1921’de TBMM’ce kabul edilip yürürlüğe konulan Medâris-i İlmiye olarak adlandırılanlar, diğeri ise İstanbul merkezli Dâru’l-Hilâfe Medreseleridir.¹ Ancak Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün medreseler Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmış², Medâris-i İlmiye olarak bilinen medreseler kapatılırken Dâru’l-Hilâfe Medreseleri İmam ve Hatip Mektebine³ dönüştürülmüştür. ⁴Tevhid-i Tedrisat Kanunu’yla din eğitim-öğretimi anayasal dayanak kazanmıştır.⁵

Cumhuriyet yönetiminin getirmiş olduğu eğitim-öğretim ilkeleri çerçevesinde, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İmam-Hatip Okulları, öğrenci sayısının azlığı gerekçe gösterilerek 1933 yılında resmen kapatılmıştır. Bu tarihten sonra din eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı Kur’an Kurslarında devam ettirilmiştir.

Çok partili siyasi hayata geçilmesi “dini alanlarda” yapılacak değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bir çeşit oy kaygısının da neden olduğu bu ilk değişimin örnekleri, 1946’dan sonra CHP’nin din politikasında daha esnek ve daha tavizkar hareket etmesine neden olmuştur. CHP, din eğitiminin verilmesinin gelişmiş ülkelerde olduğu gibi laikliğe aykırı olmadığı gerekçesiyle, ilkokullara isteğe bağlı din dersi konulmasını kabul etmiş ve Milli Eğitim Bakanlığının 1 Şubat 1949 tarihli ve 70-5426 sayılı özel genelgesi ile ihtiyari din derslerinin esasları tespit edilmiştir. Din eğitiminin ilkokullara ihtiyari olarak alınmasından sonra yine 1949’da İmam Hatip Kursları açılmış ve DP döneminde bu kurslara, İmam-Hatip Okulları denilmiştir.⁶ DP’nin din eğitimi açısından yapmış olduğu en önemli bir diğer çalışma ise “Yüksek İslam Enstitüleri”ni açmasıdır.

Kuruluş amacı bakımından ehliyetli imam ve hatip yetiştirilmesi amaçlanan bu okullarda dini derslerle birlikte seküler dersler de verilmiştir. Beş yıllık ilkokula dayalı birer ortaokul niteliği taşıyan İmam-Hatip Okullarından mezun olanlar isterlerse Milli Eğitimin düzenlediği bir sınavla liselere geçiş yapabileceklerdir.

1960 darbesinden sonra DP’nin tasfiye edilmesi siyasi çalkantılar dönemini başlatmıştır. Bu dönemden sonra kabul edilen 1961 Anayasası, 1924

¹ Mustafa Öcal, *Medresetü’l-Eimme’l – Hutaba’dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*, İstanbul, 2011, s. 33.

² Beyza Bilgin *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara, 1988, s. 51.

³ TİMAV’ın yaptığı bir araştırmaya göre; Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na göre açılan İmam Hatip Okulları, İstanbul’daki Medresetü’l-İrşad ve İstanbul dışındaki Taşra Medreselerinin yerini almıştır. İrfan Bozan, *Devlet İle Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri Bir Kurum*, İstanbul, 2007, s. 12.

⁴ İrfan Erdoğan, *Milli Eğitime Dair*, Ankara, 2010, s. 5.

⁵ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Ankara, 1996, s. 111.

⁶ H. Bayram Kaçmazoğlu, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmalar*, İstanbul, 1988, s. 30-32.

Anayasası'nda olduğu gibi din eğitimi yasaklayıcı herhangi bir hüküm içermemiştir. Din özgürlüğü konusunda herhangi bir hükmün Anayasada yer almamasına rağmen, bazı çevrelerin nezdinde, dinin farklı grupların denetiminde modernleşme karşıtı bir yapıya bürünebileceği endişesi hâkim olmuştur.

1960 darbesinin en büyük gerekçesi, DP'nin laiklik ilkesini tehlikeye attığı yönündeki iddialardır. İmam-Hatip Okullarıyla ilgili araştırma yapanlar bu iddiayı İmam-Hatip Okullarıyla ilişkilendirmekte ve bu darbenin hedefinde bu okullarında olduğunu işaret etmektedir. Ancak yapılan araştırmada, ne 1960 darbesinde ne de bu darbeden sonra gelen 1971 ve 1980 darbelelerinde bu okulların tamamen kapatılması, Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinin değiştirilmesi ya da Anayasa'dan kaldırılması gibi bir uygulama içerisine girilmemiş olduğu görülmektedir.⁷ Buna rağmen siyasi arena da geniş tartışma alanı bulan İmam-Hatip Okullarına yönelik sağ ya da sol cenahtan çeşitli eleştiriler getirilmiş, yapılan eleştirilerle bu okulların önü kapatılmak istenmiş ya da gelişmesine yönelik teklifler sunulmuştur. Ancak sosyal bir destekle beslenen bu okulların gelişmesini ve ilerlemesini sağlayan sadece sağ partiler olmamıştır. Araştırmalara bakılırsa bu okulların gelişip ilerlemesinde ya da sayılarının artmasında sol partilerin etkisi de yadsınamayacak derecededir. Yani İmam-Hatip Okulları, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı *"hem mesleğe hem de yükseköğretime"* hazırlayan okullar olmuştur. Bu okulların varlığında halkın desteği ön plandadır.

1. DP DÖNEMİ DİN DERSİ VE İMAM-HATİP OKULLARININ AÇILIŞI

7 Ocak 1946'da kurulan Demokrat Parti, hızlı bir gelişme göstermiş ve 1950 Mayıs ayı seçimlerinde Türkiye Cumhuriyeti'nin CHP'den sonra ikinci iktidar partisi olma özelliğini kazanmıştır.

DP'nin ilk iktidar olduğu dönemin başlarında toplumda ve DP'nin siyasetinde temel olan genel kanı, ülkenin manevi yönünün gelişmemiş olması meselesidir. Her ne kadar 1948'den itibaren "İmam-Hatip Kursları" açılmış olsa da toplumun ihtiyacı olan "din adamı" eksikliğini karşılamıyor ve yeniden "din eğitimi" veren okullar açılmalı, bilgili din adamları yetiştirilmeli anlayışı gittikçe taraf toplamaya ve kuvvet kazanmaya başlıyordu. DP'nin ilk grup toplantısında toplumun bu yöndeki beklentisini dile getiren Remzi Arık, din eğitiminin ilkokuldan itibaren verilmesi gerektiğini söyleyerek din eğitiminin temelini ilkokula dayandırmıştır.⁸ CHP döneminde

⁷ Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, İstanbul, 2000, s. 112-251.

⁸ DP, Birleşim 1, Grup 173, Giriş 37, 28 Mayıs 1950.

İlkokul 4. ve 5. sınıflara isteğe bağlı din dersi konulmuş olsa da dönemin siyasileri, bu derslerin eksik olduğu düşünmüştür.

DP'nin nasıl bir eğitim politikası⁹ izleyeceği "Parti Programı'nın 34. maddesinde: "Eğitim sisteminde ulusal eğitim ve öğretim birliği ilkelerine bağlı kalınacaktır." denilmektedir. Bu maddede eğitim ve öğretim birliği ilkesine yani Tevhid-i Tedrisat'a bağlı kalınacağı ifade edilmiştir. 35. maddede, bilim ve teknik eğitiminin yanı sıra manevi değerlere de öncelik verileceği vurgulanmıştır. 14. maddede de ise din eğitimi sorunu dile getirilmiş, bu durumun ortadan kaldırılması için din adamı yetiştirecek kurumların açılması gerektiği ve bunun için çalışmalar yapılacağı vurgulanmıştır.¹⁰

Demokrat Parti Samsun Milletvekili olan Tevfik İleri, DP döneminin en uzun süre Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürüten kişidir. Bu nedenle DP döneminin eğitim stratejilerini belirleyen ve uygulayan kişi olarak görülmektedir. Bu dönemde, CHP döneminden farklı olarak "Din Eğitimi Programları" düzenlenerek yürürlüğe konulmuştur.¹¹ Tevfik İleri, İmam – Hatip Kurslarının yetersizliğine karşı İmam-Hatip Okullarının açılması gerektiğini ön görmüştür.¹² Aslında bu istek tabandan gelen bir istektir. Çünkü halk İmam-Hatip Okullarının açılması için büyük bağışlarda bulunmuş, binaların çoğunu kendileri yaptırmıştır. Halkın bu konudaki isteklerini dile getirmek amacıyla "İmam-Hatip Okullarını Koruma ve Kurma Dernekleri" kurulmuştur.¹³ İleri'nin açıklamasından sonra İmam Hatip Mekteplerinin açılışı ile ilgili hazırlıkları yapmak ve bu konuda resmi kararı almak üzere Müdürler Komisyonu oluşturulmuştur. 13 Ekim 1951 tarih ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararıyla dini eğitim ve öğretim yapacak okulların açılmasına ve bu okulların adının "İmam Hatip Okulu" olmasına karar verilmiştir. O zaman henüz Din Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulmadığı için, okulların Özel Okullar Müdürlüğüne bağlı olarak açılması kararlaştırılmıştır. Karar, Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından onaylanmış ve 17 Ekim 1951 günü yürürlüğe girmiştir.¹⁴ Kararname gereği Ankara, İstanbul, Konya, Kayseri, Isparta, Adana ve Maraş'ta Milli Eğitime bağlı İmam-Hatip Okulları açılmıştır. Ortaokul ve lise derecesinde olan bu okullar iki devreli olup birinci devre 4, ikinci devre 3 sene olmak üzere 7 senedir. Birinci devreye ilkokulu bitirenler alınacağı gibi ortaokul mezunları da isterlerse bir

⁹ Zafer Tangülü, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)", Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı: 10(2), 2012, ss. 389-410.

¹⁰ Erdoğan Başar, Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri, Ankara, 1992, s. 90.

¹¹ Başar, *age.*, s. 91.

¹² Cumhuriyet, 3 Ocak 1951, s. 3.

¹³ Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30100- Kutu No: 21, Dosya No: 119, Sıra No: 3.

¹⁴ Öcal, *age.*, s. 102-103. Ayrıca bkz. Sabahattin Nal, "Demokrat Parti'nin 1950 – 54 Dönemi Din Siyaseti", Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi, S. 60-3, Temmuz – Eylül 2005, s. 159.

sene hazırlık okuduktan sonra imtihanla ikinci devreye girmeye hak kazanabileceklerdir. Bu okullarda diğer orta ve lise okullarına ait derslere daha kısa yer verilirken Kur'anı Kerim, Arapça, Fıkıh, Akaid, Tefsir, Hadis ve Siyer gibi mesleki derslere daha geniş ölçüde yer verilecektir.¹⁵

İmam-Hatip Okulları, ilkokul üzerine genel kültür ve din kültürü eğitimini birincisi üç, ikincisi dört yıllık olmak üzere yedi yıllık dönemde veren kurumlardır. Birinci dönem, ikinci dönemin hazırlık bölümüdür. Meslek dönemi karakterini taşıyan ikinci dönemin son yılı, okulun kuruluşu içinde bir ihtisas sınıfı olarak tanımlanmıştır. Bu bakımdan, birinci dönemde meslek derslerinin öteki derslere oranı ortalama yüzde 31,25 iken bu oran, ikinci dönemin ilk üç sınıfında ortalama yüzde 35,3'e son sınıfta da yüzde 62,5'e yükselmektedir. Kolaylıkla anlaşılacağı üzere öğrencilere meslek dersleri, genel kültür ortamında verilerek, din adamlarının sadece dini konularda değil seküler konularda da eğitilmeleri sağlanacak, öğrencilerin sığ bir düşünceye sahip olmaları önlenerek ve müspet zihniyet kazanarak türlü çevrelerin mensupları arasında daha rahat anlaşılmasının önü açılacaktır.¹⁶

İmam-Hatip Okulları, ilk açılışta 7 okulda toplam 876 öğrenci ve 27 öğretmenle öğretime başlanmıştır.¹⁷ Türk halkının büyük bir çoğunluğunun kuruluşundan itibaren bu okullara büyük ilgi gösterdiği, okullara kayıt yaptıran öğrenci sayılarından anlaşılmaktadır.¹⁸

CHP'nin son dönemlerinde isteğe bağlı olarak verilen din eğitimi, 21 Ekim 1950 tarihinden geçerli olmak üzere 4. ve 5. sınıflarda zorunlu ders olarak yer almış, bu dersin alınmasını istemeyen velilerin, öğretim yılı başında okul yönetimine dilekçe ile durumu bildirmeleri şart koşulmuştur.¹⁹ Ayrıca ilk öğretmen okullarının programlarına da din dersi eklenmiş, böylece henüz kuruluş aşamasında olan İmam-Hatip Okullarında sorun teşkil eden öğretmen açığı bu yolla kapatılmaya çalışılmıştır.²⁰

Çok partili siyasi hayatın başlaması din eğitimi de büyük ölçüde etkilemiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte din eğitimi alanında yapılan çalışmaların sayısı artmıştır.²¹ CHP hükümetleri tarafından başlatılan dini özgürlük girişimleri, DP'nin hükümet kurmasından sonra yoğun

¹⁵ Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 51 000-Kutu No: 4-Dosya No: 31 – Sıra No: 27 Bu okullara kayıt yaptırmak isteyen öğrencilere duyuru için bkz. Ek: 9-10-11-12.

¹⁶ İmam Hatip Okulları Eğitim ve Öğretim İlkeleri Hakkında Açıklama, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1965, s. 4-19.

¹⁷ Mustafa Öcal, "Kuruluşundan Günümüze İmam – Hatip Liseleri", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı 6, İstanbul, 1999, s. 229-230.

¹⁸ İmam – Hatip Okulları Hakkındaki Düşüncelerimiz, İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu Yayınları: 1, Ankara, 1960, s. 5.

¹⁹ Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Ankara, 2004, s. 368-369.

²⁰ Erdoğan, a.g.e., 95.

²¹ Recep Kaymacan, "Türkiye'de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler", EKEV Akademik Dergisi, sayı 27, 2006, s. 4.

bir şekilde devam etmiştir. Bu bağlamda DP, din eğitime karşı daha liberal bir tavır benimsemiştir. Böylece din dersleri devlet okullarında programlı bir şekilde artırılmıştır.²²

4 Kasım 1950'deki Bakanlar Kurulu tarafından din eğitimi sistemi değiştirilerek bu durum MEB'in 7 Kasım 1950 tarih ve 2949 sayılı genelgesiyle tüm valiliklere duyurulmuştur.

1950-1951 ders yılından itibaren ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında din dersleri hakkındaki genelge kurul tarafından kabul edilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığınca yayınlanmıştır. Genelgede çocukların diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi dini ihtiyaçlarına da cevap verilmesi gerektiği vurgulanmış, çocuklarına din dersi okutmak istemeyen velilerin ise bu konudaki isteklerini sene başında okul idaresine bildirmeleri gerektiği ifade edilmiştir.²³

DP döneminde bu gelişmelere karşı bazı çevreler, DP'nin bu politikasının çıkar arz ettiğini, dinin siyasete alet edilerek oy kaygısına düşüldüğünü iddia etmiştir. Nitekim Fehmi Yavuz, din eğitimi konusunda politikacının, "dinsiz millet olmaz", "yarın ölümlerimizi yıkamayacağız" gibi sloganlarla kitleyi tahrike başladığını ve 1950'de seçimi kazanan DP'nin din eğitimi verecek, din adamı yetiştirecek yeni kuruluşları savunurken, diğer yandan din adamlarının ve ağalarının köylerdeki çıkarına uygun görmedikleri Köy Enstitülerini yıkmak için savaş verdiklerini ifade etmiştir.²⁴ Yavuz'un DP'yi hedef alan yorumu, halkın din eğitim-öğretim isteğini göz ardı etmesine neden olmuştur. Eğer halk bunu istiyorsa, onların isteklerini savunacak mekanizmanın en çok ses getirebilecek-siyasi partiler olduğu unutulmamalıdır. Burada siyasi partilerin hangi çıkarlar doğrultusunda din eğitim-öğretimini savunduğunu tartışmak yerine, halkın bu isteklerini dile getirebilecek başka mekanizmaların nasıl kurulacağı yönünde düşünmek daha olumlu bir gelişme olacaktır.

2. I. MENDERES HÜKÜMETİ (22 MAYIS 1950 – 9 MART 1951)

Cumhuriyetin kuruluşundan uzun bir müddet sonra yeni bir partinin iktidar olması halkın yeni bir tercihi doğrultusunda, demokratik yöntemlerle gerçekleşmiştir. DP'nin CHP'ye karşı alternatif bir parti olması, aynı zamanda din eğitim-öğretiminde alternatif yöntemler oluşturmalarını sağlamıştır.

DP'nin bünyesinde kurulan Menderes Hükümetinin programında, manevi eğitime maddi eğitim kadar önem verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

²² Kaçmazoğlu, age., s. 72-72.

²³ BCA, 030-18-01-02, Dosya 154, Klasör 51, Evrak 15, 4. 11. 1950; "Din Derslerine Dair Tebliğ", Zafer, No: 551, 5 Kasım 1950, s. 4.

²⁴ Fehmi Yavuz, *Din Eğitimi ve Toplumumuz*, Ankara, 1969, s. 8-9.

DP, programının 14. maddesinde laikliğin din aleyhtarlığı olarak görülmediği, kanunların düzenlenmesi ve uygulanmasında dinin etkisinin olmaması gerektiğini ifade etmiştir. Din hürriyeti, diğer hürriyetler gibi insanlığın kutsal haklarından sayılmış, gerek dini eğitim verecek ve gerekse din adamı yetiştirecek kurumların kurulması için uzmanlar tarafından esaslı bir program hazırlanması gerekli görülmüştür.

Menderese göre laiklik din ve vicdan özgürlüğüdür. Bu nedenle vatandaşın isteği doğrultusunda din eğitimi verecek kurumlar açılmalı, din dersleri verilmeli ve bunun için ne gerekiyorsa yapılmalıdır. Ancak bunlar yapılırken irticai faaliyetlere asla müsaade edilmeyecektir.²⁵

1951 yılı ortalarında Milli Eğitim Bakanı olan Tevfik İleri, ilkokuldan başlayarak din eğitimi verileceğini, İmam-Hatip Okullarının ve bu okullardan mezun olan öğrencilerin öğretmen olarak yetiştirilmesini sağlayacak ilahiyat fakültelerinin bu amaca yönlendirileceğini öngörmüş ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır. Nitekim öğretmen okullarına da haftada iki saat olmak üzere din dersleri konulmuştur.²⁶ Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri döneminde, din eğitim-öğretim adına yapılan çalışmalar; din eğitimine verilen önem ve DP'nin iktidara geçmesiyle birlikte din eğitimi kurumlarında oluşmuş olan farklılıklar, Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

2. 1. II. Menderes Hükümeti (9 Mart 1951 – 17 Mayıs 1954)

II. Menderes Hükümeti döneminde 13. 10. 1951 tarih ve 601 sayılı Müdrler Komisyonu kararı ile ilkokula dayalı, birinci devresi dört ikinci devresi üç yıl olan İmam-Hatip Okulları eğitim ve öğretim hayatına başlamıştır.²⁷

Daha merkezîyetçi bir politika izlendiği anlaşılan bu dönemde, teknik okullara önem verileceği, köy okulları eksik bulunan doğu illerine öncelik tanınacağı, Doğu'da bir üniversite açılacağı ve öğretmenlerin yetiştirilmesine önem verileceği hükümet programında yer almıştır.²⁸ Menderes, 1952'de Konya'da yapmış olduğu konuşmasında din eğitiminin ehil ve bilgili ellere tevdiine çalışıldığını açıklayarak ileride kurulacak olan İslam Enstitülerine işaret etmiştir.²⁹

²⁵ SevgiKocaçimen, *Demokrat parti Döneminde TBMM'de Laiklik Tartışmaları*, Antalya, 2008, s. 23-27.

²⁶ Yakup Üstün, *Her Yönüyle Tefik İleri*, TDV Yayınları, Ankara, 1997, s. 86.

²⁷ Nuran Dağlı, Belma Aktürk (haz.), *Hükümetler ve Programları*, C. 1, Ankara: TBMM Yayını, 1988, s. 166-176.

²⁸ Albayrak, *age.*, s. 367-368.

²⁹ *Cumhuriyet*, 23 Mayıs 1952, s. 1.

2. 2. IV. Menderes Hükümeti (9 Aralık 1955 – 25 Kasım 1957)

IV. Menderes Hükümeti, 1956 yılında ortaokullara seçmeli din dersi konulmasını sağlamıştır.³⁰

13. 8. 1956 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu kararında; ortaokullara din derslerinin konulmasını, bu dersin mevcut öğretmenlerden yararlanılarak okutturulmasını, uzman öğretmenlerin yetiştirilmesi için de Milli Eğitim Bakanlığının gerekli önlemleri almasını çocuğunun din dersi okumasını istemeyen velilerin yazılı olarak okul müdürlüklerine başvurmaları durumunda ise bu öğrencilerin din dersinden muaf tutulmaları ön görülmüştür.

31

18-23 Mart 1957 tarihleri arasında yapılan Altıncı Maarif Şurası'nda önemle üzerinde durulan konu Mesleki ve Teknik Öğretimin daha üstün bir değer kazanması için yapılacak çalışmaların görüşülmesidir. Bu şurada söz alan Sırrı Dadaş Bilge, Halk Eğitimi Komisyonu raporunda halk eğitimcilerine geniş ölçüde dini bilgiler verilmesi, İmam-Hatip Okullarının daha mükemmel bir hale getirilmesi ve halen çalışmakta olan din adamlarının, vaizlerin imtihandan geçirilerek ehil olanlara icazet verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³²

2. 3. V. Menderes Hükümeti (25 Kasım 1957-27 Mayıs 1960)

V. Menderes Hükümeti döneminde TBMM'de kabul edilen bir kanunla, din eğitim-öğretiminin yükseköğretim kurumu olan "Yüksek İslam Enstitüsü" açılmıştır.³³ İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünün açılış konuşmasında, dönemin Maarif Vekili Tevfik İleri, İmam-Hatip Okulu öğrencilerine verilen din dersinin, alanında uzmanlaşmış öğretmenler aracılığıyla verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ancak bazı çevrelere göre, Yüksek İslam Enstitüsünün açılmış olması, Türkiye'de muhafazakârlaşmayı beraberinde getirebileceği gibi laiklik ilkesinden geniş ölçüde ödün vermek manasına da gelmekteydi. Nitekim 1960 Darbesine giden süreçte DP'nin laiklik ilkesine yükledikleri yeni anlamların ve bu ilke üzerinden verdiği tavizlerin büyük etkisi olduğu iddia edilmektedir. Ancak 1960 Darbesinden sonra ne İmam-Hatip Okulları ne de Yüksek İslam Enstitüleri kapatılmış ne de müfredatlardan din eğitimi dersi çıkarılmamış olması darbenin bu nedenlerden dolayı gerçekleştiği tezini çürütmektedir.

Din eğitimine yapılan eleştirilerin yanında eğitimin diğer alanlarına yönelik de eleştirilerin yapıldığı görülür. Örneğin; Türkiye Eğitim Milli Ko-

³⁰ İsmet Parmaksızoğlu, *Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara, 1966, s. 29.

³¹ Başar, *age.*, s. 100.

³² *Altıncı Maarif Şurası*, 18-23 Mart 1957, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s. 148.

³³ Ertan Veli- Hasan Küçük, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi, Din Müesseseleri ve Din Âlimleri*, İstanbul: Doyuran Matbaası, 1976, 62-63.

misyonu Raporunda, Türkiye için hiçbir konunun yurttaşların eğitimi kadar önemli olmadığı ve nüfusun ancak %60 okuma yazma bildiği ve bütün çocukların okuyabilmesi için 17. 968 okul binasına ihtiyaç duyulduğu ve Türkiye’de 440 kişiye bir öğretmen düştüğü gibi istatistik bilgiler verilmiştir.³⁴ Viyana’da basılmış olan bu 121 sayfalık raporda, Türkiye’deki eğitimin esasları tahlil edilmiş, ilkökul, orta ve liseler, meslek okulları ve üniversitelerle ilgili görüş ve tavsiyelere geniş yer verilmiştir. Bu yazıda, İHO ve Yüksek İslam Enstitülerinin kurulmuş olması iki farklı zihniyetin toplum bünyesinde, farklılıklar yaratabileceği endişesi dile getirilmiştir. Binaenaleyh yazıda, Osmanlı’nın eğitim-öğretim sistemi örnek gösterilerek bu endişeye somut deliller oluşturulmak istenmiştir. Ancak halkın çoğunluğunun istediği bir kurumun görmezlikten gelinerek baskı altında tutulması ya da açılmalarının engellenmesi Cumhuriyet rejimine düşman bir topluluk oluşturacaktır ki bunun sonuçları daha yıkıcı olabilecektir.

18 Temmuz 1959 yılında hazırlanıp Milli Eğitim Bakanlığı’na sunulan Eğitim Milli Komisyonu Raporunda, İslâm tarihi boyunca din adamının medreseden yetiştirildiği, medresenin kaldırılması ile dinî hayat, bu müesseseden yetişen eski nesiller tarafından bir müddet yürütülmüş olmasına rağmen son zamanlarda bu neslin de tükenmeğe yüz tuttuğunu belirtilmiş ve hâsıl olan boşluğu hiçbir menşei olmayan, gelişigüzel yetişmiş, eskiden daha cahil bir zümrenin doldurmağa başladığı ifade edilmiştir. Bu durum din adamı yetiştirme ihtiyacını gerekli kıldığından İmam-Hatip Okulları açılmıştır. Diğer taraftan İlahiyat Fakültesi de lise mezunlarını dört yıllık üniversite tahsilinden geçirerek daha üstün seviyeli din adamı yetiştirmeğe çalışmak amacıyla açılmıştır. Raporda, Batılılaşmak zorunda bulunan Türkiye’nin Batı’nın muasır hayatına ve gidişine ayak uydurabilmesi için, “cehalet ve taassup” içinde bulunan Müslümanlığı, Peygamber zamanındaki saflığına ve temizliğine kavuşturmaları gerektiği ve İslamiyet’in putperestliğin delâletlerine karşı büyük ve başarılı bir inkılâp gerçekleştirdiği, bu inkılâbın bugünkü Türk inkılâbı ile telif edilmeyecek hiçbir tarafının bulunmadığı vurgulanmıştır. İşte bu okullara yüklenen mana da burada anlamını bularak okullardan bu hakikate inanmış bir nesil yetiştirmesi beklenmektedir. Raporda; eğer bu nesil, hem dine, hem inkılâba inanmış bir nesil olmaz, bilâkis inkılâbın önüne çıkar, milletin inkişafını durdurmaya çalışırsa, bu okullar da sevimsiz bir hatıra bırakarak medreselerin akıbetine uğrayacakları dile getirilmiştir.³⁵ Rapordan da anlaşılacağı üzere Demokrat Parti’nin din eğitimini müfredata dâhil etmesi, İmam-Hatip Okulları veya

³⁴ Cumhuriyet, 6 Kasım 1959, s. 1.

³⁵ Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960, s. 109-113.

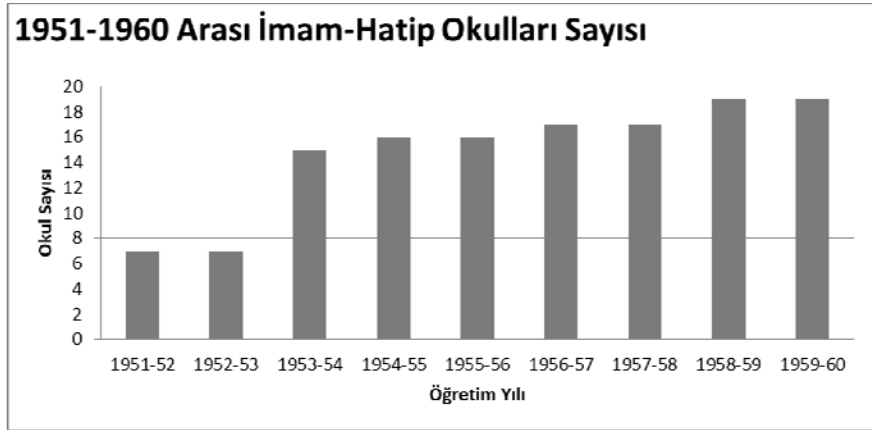
bu okullardan mezun olanların alanlarında uzman din adamları yetiştirmek maksadıyla açılan İlahiyat Fakültelerinin, İslam Enstitülerinin açılma maksadı irticai hareketler için değildir. Tam tersine hem halkın bu konudaki talep ve arzularını yerine getirmek hem de din eğitiminden yoksun bir neslin varlığının önüne geçmektir.

Menderes Hükümetinin son dönemi, din eğitim-öğretim konularının Meclisin gündemine daha sık taşındığı ve uzun tartışmaların yapıldığı dönemdir. 1950 seçimlerinden itibaren on yıl gibi bir sürede iktidarda kalmayı başaran DP, bu tarz tartışmaların Mecliste çekinmeden tartışılmasına ortam hazırlaması, halktan aldığı güce dayandırılabilir.

3. 1951'DEN SONRA AÇILAN İMAM-HATİP OKULU, ÖĞRENCİ VE MEZUN SAYILARI

1951 yılından itibaren açılmış olan İmam-Hatip Okullarının okul, öğrenci ve mezun sayıları aşağıda yer alan tablo ve grafiklerde verilmiştir. Dört yıl ortaokul, üç yıl lise din eğitim-öğretimi verilmek üzere Milli Eğitim Bakanlığına bağlı açılan bu kurumlara, halkın talebinin çok olması ve çeşitli siyasi olayların etkisiyle hem okul sayılarında hem de öğrenci sayılarında peyderpey artışlar gözlenmiştir. 1953-1954 eğitim-öğretim yılında mezun olan İmam-Hatip Okulu ortaokul mezunları için, 1955-1956 eğitim-öğretim yılında bu okulların ikinci devreleri açılmıştır.

Tablo 1.³⁶

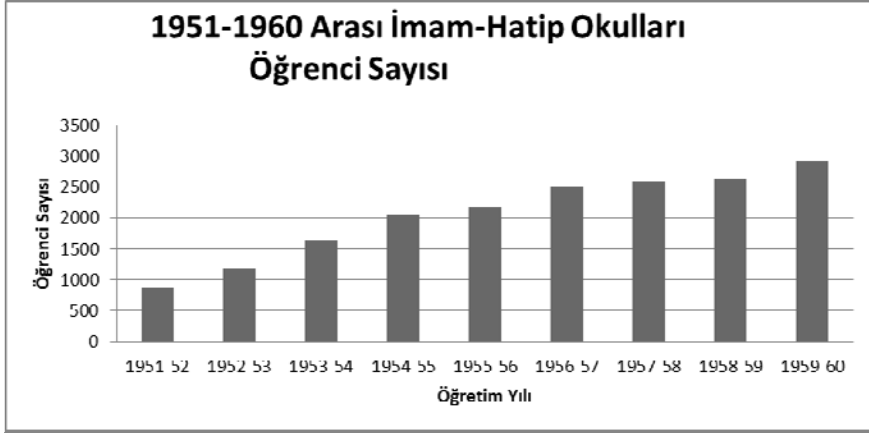
Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi 1951-1952 eğitim-öğretim yılında okul sayısı 7 iken, 1959-1960 eğitim-öğretim yılında bu sayı 19'a yükselmiştir. Okul sayısında görülen bu artış öğrenci sayısına da sirayet etmiş, aşağı-

³⁶Grafiklerle Din Eğitimi Okulları (1951-1970), Ankara 1970, s. 11-29.

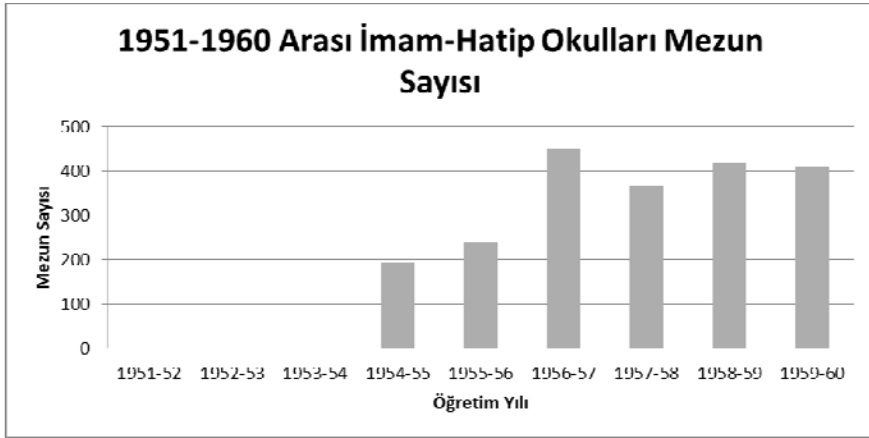

daki tabloda görüleceği üzere 1951-1952 eğitim-öğretim yılında yaklaşık 876 olan öğrenci sayısı, 1959-1960 eğitim-öğretim yılında 2922'ye yükselmiştir. Bahsi geçen sayısal veriler, halkın bu okullara yönelik ilgilerinin gittikçe arttığını göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 2.

Tablo 3.

1954-1955 eğitim-öğretim yılında İmam-Hatip Okullarının orta kısmından mezun olan öğrencilerin gidebilmeleri amacıyla bu okullara ait üç yıllık lise kısımları açılmıştır. 1955-1956 eğitim-öğretim yılında, lisede eğitim almaya başlayan bu öğrenciler 1957-1958 eğitim öğretim yılında mezun olacaklardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında sadece ortaokul olmak üzere “mek-tep” adı altında açılan bu okulların sonraki süreçte lise kısımlarının açılması, bu okullarda mevcut öğrenci sayısının artmasını sağlayan önemli bir etken olmuştur.

3. 1. 1951-1960 Arası Açılan İmam-Hatip Okullarının Açılış Tarihi ve Açıldığı İller

Aşağıdaki tabloda 1951-1960 arasında açılmış olan İmam-Hatip Okullarının açıldığı il ve yıllar gösterilmektedir.

Halkın talebi doğrultusunda açılan bu okullara öğrencilerin kolayca ulaşımını sağlamak amacıyla genellikle büyük şehirler seçilmiştir. Açılan okulların, Türkiye'nin bütün bölgelerinde olmasına dikkat edilmiştir.

Tablo 4.³⁷

Öğretim Yılı	Bulunduğu Yer	Açılış Tarihi
1951-1952	1 Adana 2 Ankara 3 Isparta 4 İstanbul 5 Kayseri 6 Konya 7 Maraş	17. 10. 1951 17. 10. 1951 17. 10. 1951 17. 10. 1951 17. 10. 1951 17. 10. 1951 17. 10. 1951
1953-1954	8 Antalya 9 Erzurum 10 İzmir 11 Tokat 12 Trabzon 13 Çorum 14 Elazığ 15 Yozgat	20. 6. 1953 20. 6. 1953 20. 6. 1953 20. 6. 1953 08. 8. 1953 18. 9. 1953 18. 9. 1953 18. 9. 1953
1954-1955	16 Diyarbakır	26. 05. 1954
1956-1957	17 Adapazarı	30. 11. 1956
1958-1959	18 Balıkesir 19 Burdur	17. 9. 1958 17. 9. 1958

Milli Eğitim Bakanlığınca İmam-Hatip Okullarında okutulmasına karar verilen derslerin sadece din dersleri olmadığı bunun yanında seküler derslerin de okutulduğu bilinmektedir. Diğer ortaokullarla karşılaştırıldığında hemen hemen eşit alındığı ifade edilen bu derslerle, öğrencilere modern eğitim de verilmektedir.³⁸

İmam-Hatip Okullarının üç yıla dayalı lise kısmında da din derslerin yanı sıra seküler derslerin de yoğun bir şekilde verildiği görülür. Bu durum İmam-Hatip Okullarının sadece din adamı yetiştirmek için açılmış olduğu iddiasını çürütmektedir. Bu okullar aracılığıyla halkın büyük çoğunluğunun isteği doğrultusunda çocuklarının; hurafelerden, kulaktan dolma bilgilerden uzak, alanında uzman, din bilgisinin yanında dünya bilgisine de

³⁷ Grafiklerle Din Eğitimi Okulları..., age., s. 11-12.

³⁸ Nureddin Höçük, Milli Eğitim Reformu ve İmam-Hatip Okulları, Baylan Basım, Ankara, 1970, s. 21-23. Ayrıca bkz. Kemalettin Erdil, 9. Milli Eğitim Şurası İmam-Hatip Okulları ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İstihdam-İhtiyaç Sorunu, Ankara, 1974, s. 19-20.

sahip öğretmenlerin bulunduğu kurumlarda iyi bir din eğitimi almaları sağlanmıştır.

3. 2. 1958'de İmam-Hatip Okullu Mezunlarının İstihdamı

Maraş, Kayseri, Konya, Adana, Isparta, Ankara ve İstanbul'da açılan ve ilk mezunlarını verdiği 1957-1958 döneminde sayıları 19 olan İmam-Hatip Okulu mezunlarının gidebileceği yüksekokul yoktur. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne ise sadece lise mezunu öğrencilerinin kabul edilmesi, meslek lisesi mezunlarının kabul edilmemesi, bu okullardan mezun olanlara haksızlık olarak değerlendirilmiştir. Bu haksızlığı ortadan kaldıracabilecek ve İmam-Hatip Okulu mezunlarına yüksekokula gitme imkânı sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerektiği ön görülmüştür. Diğer meslek liselerinin gidebileceği yüksekokulların olması İmam-Hatip Okullarından mezun olanlar için haksızlık olarak değerlendirilmiştir. Bu haksızlığın farkına varıp Yüksek İslam Enstitülerinin açılması gerektiği fikrini öne süren Ali Fuat Başgil olmuştur. Başgil, bu enstitülerin açılmasını, din eğitimi ve diyanet işleri alanında yaşanan "*çıkılmazdan kurtulmanın yolu ve yegâne çaresi*" gördüğünü açıklamıştır.³⁹

Enstitülerin açılması ertesi yıla tekabül etmiş, Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'nın görevden alınmasından sonra Tevfik İleri'nin vekâleten bu bakanlıkta yer adlığı dönemde Yüksek İslam Enstitüleri açılmıştır.

SONUÇ

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla Türk Milli Eğitimi'nin içerisine yerleştirilen İmam-Hatip Okulları, genel olarak devletin denetiminde olan ve herhangi siyasi bir yapının denetimine girmeyen okullardır. Bu okulların böyle bir özelliğe sahip olmaları dinin, çeşitli çıkar gurupları ya da zararlı dini cemaatler tarafından etki ya da denetim altına alınma ihtimalini geçersiz kılmayı amaçlamıştır.

CHP'nin gerek oy kaygısıyla gerekse halkın isteklerine cevap vermek amacıyla 1946 yılından itibaren din eğitime ve İmam-Hatip Kurslarına yönelik çalışmaları, DP'nin iktidar parti olmasıyla bu konularda, daha liberal adımlar atılmasını beraberinde getirmiştir. Her ne kadar atılan adımlar büyük olsa da din eğitimi isteyen bazı çevrelerce yetersiz görülmüştür. Bununla birlikte sol cenahtan gelen tepkiler ise tam tersi yönde olmuştur. Bu durum İmam-Hatip Okulları'nı siyasi tartışmalar arasında bırakmıştır.

İmam-Hatip Okulları, kuruluşundan itibaren özellikle 1950'lerden sonra laiklik ilkesi içerisinde en çok tartışılan okul olma özelliğine sahiptir. Bu

okulların anayasa ya da kanunlara aykırı hiçbir yönlerinin bulunmamasına rağmen siyasi arenada tartışılan bir okul olması, bazı çevrelerin tepkisine neden olmuş ve bu okullar üzerinden rant elde etmek amacıyla yönelik tartışmalarla halkın dini duygularının etkilendiği ve bu durumun laiklik ilkesine aykırı bulunduğu iddia edilmiştir. Nitekim ne zaman din mevzusu gündeme gelse bu mevzu içerisinde İmam-Hatip Okulları muhakkak kendi yerini almıştır.

İmam-Hatip Okuluna karşı, İslamcı olarak görülen ya da Laik olduğunu iddia eden kesimlerin farklı yorumları olmuştur. Bir imam-hatipliğin emsalleri karşısında din bilgisi, tutum ve tavrı çok az tartışılmıştır. Buna karşılık tartışılan konu İmam-Hatip Okullarının, laik sisteme karşı olup olmadıkları meselesidir. Bu okullar aleyhinde yapılan pek çok eylem laiklikle ilişkilendirilirken, lehinde yapılan uygulamalar ise gericilik ya da irtica olarak değerlendirilmiş, kimi dönemlerde politik kaygılarla bu okullara tanınan haklar, bu kurumlara yönelik eleştiri ve tartışmaların boyutunu değiştirmiştir.

Din eğitim ve öğretimi alma hakkı, kişi hak ve özgürlükleri arasında değerlendirilmelidir. Toplumun sadece çoğunluğunu değil aynı zamanda farklı mezhep ya da dine sahip olanların da sahip olması gereken bu anayasal hak, hiçbir siyasi partiye mal edilmeden din eğitim-öğretim veren kurumlara herhangi siyasi bir kimlik yüklenmeden halkın bu konudaki talepleri karşılanmalıdır. Laiklik ilkesinin de temelini oluşturan bu anlayışla eğitim gören gençler, aldıkları din eğitimiyle birlik ve beraberlik içerisinde taassuptan uzak aydınlık bir geleceğe yürüyebileceklerdir. Aksi takdirde devlet, uygun politikalarla halkın bu isteğini yerine getirmese, 15 Temmuz örneğinde yaşandığı gibi çıkar sahibi kişi ya da cemaatlerin, eline geçebilecek olan din eğitim-öğretimi, Devletin birlik ve bütünlüğüne zarar verebilecek oluşumlara neden olabilecektir. Mesleki okullar devletin/toplumun ihtiyacına göre yapılandırılmalı ve gününbirlik siyasetin ve çevrelerin üzerinde tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BCA, 030-18-01-02, Dosya 154, Klasör 51, Evrak 15, 4. 11. 1950; “Din Derslerine Dair Tebliğ”, Zafer, No: 551, 5 Kasım 1950, s. 4.
- Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 30100- Kutu No: 21, Dosya No: 119, Sıra No:3.
- Cumhuriyet Arşivi, Fon No: 51 000-Kutu No: 4-Dosya No: 31 – Sıra No: 27

Gazeteler

- Cumhuriyet

Telif Eserler

- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phonix Yayınları, Ankara, 2004.
- Altıncı Maarif Şurası, 18-23 Mart 1957, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- Başar, Erdoğan, *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1992.
- Başgil, Ali Fuat, *Din ve Laiklik*, İkinci Baskı, Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul, 1962.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1988.
- Bozan, İrfan, *Devlet İle Toplum Arasında Bir Okul: İmam Hatip Liseleri Bir Kurum:Diyanet İşleri Başkanlığı*, Tesev Yayınları, İstanbul, 2007.
- Cebeci, Suat, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1996.
- Dağlı, Nuran, Belma Aktürk (haz.), *Hükümetler ve Programları*, C. 1, Ankara: TBMM Yayını, 1988.
- Erdil, Kemalettin, 9. Milli Eğitim Şurası İmam-Hatip Okulları ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın İstihdam-İhtiyaç Sorunu, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.
- Erdoğan, İrfan, *Milli Eğitime Dair*, Nobel Yayınları, Ankara, 2010.
- Ertan, Veli- Hasan Küçük, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi*, Din Müesseseleri ve Din Alimleri, İstanbul: Doyuran Matbaası, 1976.
- Grafiklerle Din Eğitimi Okulları (1951-1970)*, Milli Eğitim Bakanlığı Din Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları 2, Ankara 1970.
- İmam – Hatip Okulları Hakkındaki Düşüncelerimiz*, İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler Federasyonu Yayınları: 1, Ankara, 1960, s. 5.
- İmam Hatip Okulları Eğitim ve Öğretim İlkeleri Hakkında Açıklama, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1965.
- Kaçmazoğlu, H. Bayram, *Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- Kaymacan, Recep, “Türkiye’de Din Eğitimi Politikaları Üzerine Düşünceler”, EKEV Akademik Dergisi, sayı 27, 2006, ss. 21-36.
- Kili, Suna, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

- Kocaçimen, Sevgi, *Demokrat parti Döneminde TBMM’de Laiklik Tartışmaları*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2008.
- Nureddin Höçük, *Milli Eğitim Reformu ve İmam-Hatip Okulları*, Baylan Basım, Ankara, 1970.
- Öcal, Mustafa, “Kuruluşundan Günümüze İmam – Hatip Liseleri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı 6, İstanbul, 1999, ss. 201-254.
- Öcal, Mustafa, *Medresetü’lEimmeve’l – Hutaba’dan İmam Hatip Liselerine Bizim Okullarımız*, Önder Yayınları, İstanbul, 2011.
- Parmaksızoğlu, İsmet, *Türkiye’de Din Eğitimi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1966.
- Sabahattin Nal, “Demokrat Parti’nin 1950 – 54 Dönemi Din Siyaseti”, *Ankara Üniversitesi, SBF Dergisi*, S. 60- 3, Temmuz – Eylül 2005, ss. 137-171.
- Tangülü, Zafer, “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Sayı: 10(2), 2012, ss. 389-410.
- Türkiye Eğitim Milli Komisyonu Raporu*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.
- Üstün, Yakup, *Her Yönüyle Tefik İleri*, TDV Yayınları, Ankara, 1997.
- Yavuz, Fehmi, *Din Eğitimi ve Toplumumuz*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.